
Розділ 1

Я шпигун, сплячий агент спецслужби, людина двох облич. Навряд чи дивно, що я водночас і людина двох свідомостей. Не якийсь незрозумілий мутант з коміксу чи фільму жахів (хоча бувало, що люди ставилися до мене саме так); я просто здатен розглядати будь-яку тему з двох боків. Інколи я тішу себе тим, що це талант, і хоча він, вочевидь, не надто значний, але це чи не єдиний мій талант. Бувають дні, коли я міркую про те, що мимоволі бачу світ саме так, і питаю себе: чи можна цю властивість узагалі назвати талантом? Зрештою, талант — це те, що ти використовуєш, а не те, що використовує тебе. Талант, який ти не *можеш* використати, талант, яким ти одержимий, — мушу зізнатися, це ризиковано. Але в той місяць, коли починається це зізнання, мій спосіб сприйняття світу видається швидше перевагою, аніж небезпекою, — власне, іноді небезпечні речі створюють саме таке перше враження.

Місяць, про який ідеться, — квітень, найжорстокіший з місяців. Саме цього місяця у війни, що тривала дуже довго, підкосилися ноги, як то буває з війнами. Цей місяць був усім для жителів нашого куточка світу й нічим для всіх інших. Цей місяць був водночас кінцем війни і початком... Що ж, «мир» — не надто влучне слово, чи не так, дорогий Коменданте? То був місяць, коли я чекав кінця за стінами вілли, на якій прожив попередні п'ять років, за стінами, блискучими від битого коричневого скла, увінчаними іржавим колючим дротом. Там у мене була своя кімната — так само, як у вашому таборі, Коменданте. Звісно ж, цю кімнату годиться називати «ізоляційною камерою», і замість покоївки, яка щодня приходиться прибирати, ви забезпечили мене охоронцем з дитячою пикою, який зовсім не прибирає. Та я не скажусь. Для того щоб писати цю сповідь, мені потрібне усамітнення, а не чистота.

Ночами на віллі Генерала такого усамітнення не бракувало, чого не скажеш про день. Я був одним з офіцерів, що жили в його домі, єдиним нежонатим його штабу та найнадійнішим його помічником. Вранці, перш ніж рушити в коротку мандрівку до офісу, ми разом снідали, розбираючи пошту за одним кінцем тикового обіднього столу, тоді як його дружина навпроти наглядала за квартетом чудово вихованих дітей вісімнадцяти, шістнадцяти, чотирнадцяти та дванадцяти років; ще один стілець стояв порожнім — для дочки, що вчилася в Америці. Не всі боялися кінця, однак Генерал розсудливо боявся. То був худий чоловік з досконалою поставою, ветеран з численними медалями, у його разі — чесно заслуженими. Хоча в нього було всього дев'ять пальців на руках і вісім на ногах, бо три пальці він втратив через кулі та шрапнель, лише родина й довірені особи знали про справжній стан його лівої ступні. Ніщо не стояло між ним та його амбіціями, хіба що мрія знайти гарну пляшку бургундського й випити її з тими, кого не тягне кидати кубики льоду в келих з вином. Генерал був епікуреєць і християнин — саме в такому порядку, вірянин, який вірив у гастрономію та Бога, свою дружину та дітей і у французів та американців. З його погляду, вони опікувалися нами значно краще за тих іноземних Свенгалі¹, що зачарували наших північних братів (та й деяких південних теж), а саме: Карла Маркса, В. І. Леніна та Керманіча Мао. Та хіба ж він хоча б читав цих мудреців! Це до моїх обов'язків, як його ад'ютанта та молодшого офіцера розвідки, входило забезпечувати Генерала поспіхом нашкрябаними нотатками про «Маніфест комуністичної партії»² чи «Червону книжечку»³ Мао. А його справою вже було за нагоди показати, що він знається на тому, як мислить ворог, і найпаче він любив ленінське питання — цитував його за будь-якої нагоди.

¹ Герой роману «Трільбі» Джорджа Дю Мор'є. Прізвище вживають на позначення людини, яка маніпулює іншими, маючи злі наміри. (*Тут і далі прим. пер.*)

² Перший програмний документ європейського комуністичного руху, написаний Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом.

³ Інша назва — «Цитати Мао Цзедуна».

— Панове, — казав він, постукуючи своїми твердими суглобами по поверхні відповідного столу. — *Що робити?*

Марно було казати Генералові, що це питання насправді поставив Микола Чернишевський в однойменному романі. Хто тепер пам'ятає Чернишевського? Важливим був Ленін, людина дії, він узяв це питання й привласнив собі.

Того квітня, найпохмурішого з усіх, поставши перед питанням, що ж робити, Генерал, який завжди міг знайти собі справу, вже був на це не спроможний. Чоловіка, який вірив у *mission civilisatrice* та Американський Спосіб Життя, щонайменше вкусив жучок недовіри. Охоплений раптовим безсонням, він узявся блукати віллою, зеленкувато-блідий, немовби хворий на малярію. Відколи в березні, за кілька тижнів до того, занепав наш північний фронт, він з'являвся на порозі мого кабінету або ж моєї кімнати на віллі, щоб урвати хоч якісь новини — зазвичай сумні.

— Ні, ви в це вірите? — питав він, на що я мав одну з двох відповідей: «Ні, сер!» або ж «Неймовірно!»

Ми не могли повірити, що миле, мальовниче кавове містечко Банметтуот, моя гірська батьківщина, здалося на початку березня. Ми не могли повірити, що наш президент Тх'еу, чие ім'я так і проситься до плювка, віддав нашим військам, що охороняли нагір'я, наказ відступити. Ми не могли повірити, що Дананг та Нячанг здалися чи що наші солдати стріляли цивільним у спину, коли ті оскаженіло пробивали собі шлях до втечі баржами та човнами, і смерть тисячами знімала врожай. У тиші й самотності мого кабінету я дбайливо робив знімки цих доповідей, щоб потішити Мана, мого керівника. Я й сам з них тішився, однак не міг не спочувати тяжкій долі цих бідних людей. Можливо, з політичного погляду, моє спочуття до них було неправильне, але ж і моя мати, якби жила, перебувала б серед них. Вона була бідна людина, я зростав її бідним дітям, а бідних людей ніхто не питає, чи хочуть вони війни. Ніхто не питав їх, чи хотіли вони померти від спраги та перегріву на березі моря, чи щоб їх грабували й гвалтували свої ж вояки. Якби ці тисячі лишилися живими, вони

не повірили б своїй смерті, так само як ми не могли повірити, що американці — наші друзі, благодійники, захисники — зневажливо відмовилися дати нам ще грошей. Та й що ми робили б з тими грішми? Купували б амуніцію, бензин та запчастини до зброї, літаків і танків, що їх ті ж самі американці дали нам задарма. Вони забезпечили нас шприцами, однак тепер, як ті збоченці, відмовляли нам у наркотику («Нема нічого, — буркотів Генерал, — дорожчого за безплатне»).

Наприкінці наших бесід та обідів я підпалював Генералові сигарету, і він витріщався в нікуди, забуваючи про свою «Лакі Страйк», яка повільно поїдала сама себе в його пальцях. У середині квітня, коли попіл вжалив його, пробудивши від задуми, і він вимовив слово, що не варто було говорити, Мадам угамувала дітей, які порскнули зо сміху, і сказала:

— Якщо чекатимеш ще довше, ми не зможемо вибратися. Слід уже зараз попросити у Клода літака.

Генерал вдав, ніби не чує Мадам. У неї був розум обчислювальної машини, постава інструктора з муштри і тіло незайманки навіть після народження п'яти дітей. Усе це було загорнуте в ту зовнішність, що змушувала наших художників, які вчилися мистецтва у французів, добирати найпастельніші з кольорів акварелі та найрозмитіші рухи пензля. Коротко кажучи, вона була ідеальна в'єтнамська жінка. За цей скарб Генерал був довіку вдячний і так само нажаханий. Потираючи обпечений кінчик пальця, він подивився на мене і сказав:

— Гадаю, час попросити у Клода літака.

Я глянув на Мадам лише тоді, коли він знову взявся вивчати свій опік. Мадам ледь підняла брову.

— Гарна ідея, сер, — сказав я.

Клод був наш найближчий американський друг, такий близький, що одного разу він зізнався мені в тому, що має одну шістнадцяту негритянської крові.

— О, — сказав тоді я, так само як і він, розмазаний бурбоном з Теннессі, — тоді зрозуміло, чому в тебе чорне волосся, чому так гарно засмагаєш і танцюєш ча-ча-ча, наче один з нас.

— Бетховен, — одповів він, — теж походив з однієї шістнадцятої.

— Тоді зрозуміло, — сказав я, — чому ти співаєш «З днем народження» так, наче всім довкола байдуже.

Ми були знайомі два з гаком десятиліття, відколи у п'ятдесят четвертому він помітив мене на баржі з біженцями й побачив у мені талант. Я тоді був як на свої роки розвиненим дев'ятирічним хлопчиком, що вже непогано знав англійську: мене вчив американський місіонер-першопроходець. Клод нібито працював у службі підтримки біженців. Тепер він обіймав посаду в американському посольстві, начебто маючи сприяти розвиткові туризму в нашій охопленій війною країні. Як ви можете собі уявити, це вимагало від нього всього, що він міг витиснути з хустинки, просоченої потом на все здатного американського духу, до останньої краплини. Насправді Клод був з ЦРУ, що опинилось у цій країні ще в ті дні, коли французи правили своєю імперією. Тоді ЦРУ було ще УСС¹, і Го Ші Мін просив у них допомоги в боротьбі з Францією. Він навіть процитував слова батьків-засновників Америки у своїй декларації незалежності нашої країни. Вороги Дядька Го казали, що він говорив обома сторонами рота, однак Клод вважав, що він просто здатен дивитися на речі з обох сторін. Я зателефонував Клодові зі свого кабінету, що був трохи далі коридором за кабінет Генерала, і англійською повідомив його, що Генерал утратив надію. В'єтнамську Клод знав погано, французьку — ще гірше, а от його англійська була бездоганна. Я наголошую на цьому лише тому, що не можу сказати того ж про всіх його земляків.

— Усе скінчено, — мовив я і, сказавши це Клодові, нарешті усвідомив, що це правда. Я думав, що він заперечуватиме, говоритиме, що американські бомбардувальники ще можуть заповнити наше небо чи повітряна американська кавалерія скоро може скерувати свої гелікоптери нам на порятунок, але Клод мене не розчарував.

— Побачимо, що можна зробити, — сказав він на тлі бубоніння голосів.

¹ Управління стратегічних служб, колишня назва ЦРУ.

Я увив собі метушню в посольстві, розпечені телетайпи, дроти, терміново прокинуті від Сайгона до Вашингтона, співробітників, що гарують без відпочинку, і сморід поразки, такий пекучий, що навіть кондиціонери не можуть з ним упоратися. Серед цієї гарячки Клод зберігав разючий спокій. Він прожив тут так довго, що тропічна волога ледь змушувала його спітніти. Він міг вистежити людину в темряві, однак сам у цій країні ніколи не міг бути невидимим. Хоча він і був інтелектуал, то була особлива американська порода, м'язиста, з тих, хто займається греблею і має солідні біцепси. Тоді як наші науковці були переважно бліді, короткозорі й хирляві, Клод мав шість футів два дюйми¹ зросту, ідеальний зір і зберігав чудову форму, щоранку роблячи двісті відтискань зі своїм слугою, хлопчиком з народу нунг², на спині. У свій вільний час він читав і щоразу навідувався на віллу, маючи під пахвою книжку. Коли він прийшов до нас через кілька днів, то ніс «Азійський комунізм та східний спосіб знищення» Річарда Гедда в м'якій обкладинці.

Книжка призначалася мені, тимчасом як Генерал отримав пляшку «Джека Деніелза» — ось що я обрав би собі на подарунок, якби мав вибір. Однак я уважно роздивився обкладинку, щільно вкриту такими захопливими вигуками, що вони могли б походити з листів дівочого фанклубу. Тільки от усе це радісне белькотіння написали пара міністрів оборони, сенатор, який два тижні прожив у нашій країні в пошуку фактів, та відомий телеведучий, який своєю вимовою наслідував Моїсея у виконанні Чарлтона Гестона. Причина їхнього захвату ховалась у підзаголовку: «Про розуміння марксистської загрози в Азії та перемогу над нею». Коли Клод сказав, що всі читають цей підручник, я сказав, що теж його прочитаю. Генерал відкоркував пляшку і був не в настрої обговорювати книжки чи балакати, не тепер, коли столицю оточили вісімнадцять дивізій ворога. Він хотів поговорити про літак, і Клод, крутячи в долонях свою

¹ Близько 185 см.

² Етнічна меншина В'єтнаму.

склянку віскі, сказав, що найкраще, що він може влаштувати, — чорний, незареєстрований рейс на С-130. Цей борт уміщував дев'яносто двох парашутистів з усім спорядженням, Генерал чудово це знав, бо сам служив у повітряних силах, перш ніж президент покликав його стати на чолі Національної поліції. Він пояснив Клодові: проблема в тому, що одна його велика родина налічує п'ятдесят вісім осіб. Декого з них він не любив, кількох узагалі ненавидів, однак Мадам ніколи не пробачила б йому, якби він не врятував усіх її родичів.

— А мої люди, Клоде? — спитав Генерал своєю чіткою, офіційною англійською. — Як щодо них?

Генерал та Клод поглянули на мене. Я спробував набрати хороброго вигляду. Я не був старшим офіцером штату, але як ад'ютант Генерала та офіцер, який найбільше знався на американській культурі, відвідував усі його зустрічі з американцями. Деякі мої земляки володіли англійською не гірше за мене, хоча більшість мали ледь помітний акцент. Але мало хто був здатен, як я, обговорювати бейсбольні подачі, те, яка страшна Джейн Фонда, або ж чим «Ролінг Стоунз» кращі за «Бітлз». Якби американець заплющив очі, слухаючи мене, він подумав би, що я — один з його людей. Насправді телефоном мене легко було сприйняти за американця. Під час особистої зустрічі моїх співрозмовників неодмінно дивувала моя зовнішність, і вони майже завжди питали, як я навчився так говорити англійською. У цій республіці хлібного дерева, франшизи Сполучених Штатів, американці очікували, що я буду одним з мільйонів тих, хто не говорить англійською, говорить піджином¹ чи англійською з сильним акцентом. Я не виправдовував їхніх сподівань, саме тому завжди прагнув в усній чи письмовій формі продемонструвати, як добре я знаю їхню мову. Я мав більший словниковий запас і вживав граматику правильніше за середнього освіченого американця. Я діставав і високі ноти, і низькі, тому без щонайменших ускладнень розумів, коли Клод говорив про посла як про «поца» та «дрочило» з «головою в дупі», бо той заперечував неодмінне падіння міста.

¹ Примітивна мова, що виникає з двох чи більше мов у ситуації міжетнічного контакту.

— Офіційно, — сказав Клод, — евакуації не буде, бо нас не зривають з місця найближчим часом.

Генерал, який дуже рідко підвищував голос, тепер це зробив.

— Неофіційно ви нас кидаєте! — крикнув він. — Вдень і вночі з аеропорту йдуть літаки. Усі, хто працює з американцями, хочуть виїзну візу. За візами вони йдуть до вашого посольства. Ви евакуювали своїх жінок. Ви евакуювали немовлят і сиріт. Чому лише американці не знають, що американці тікають звідси?

Клодові стало гідності вдати ніяковість, пояснюючи, що в разі оголошення евакуації в місті спалахнули б заколоти, і люди могли б нападати на тих американців, які zostалися тут. Так уже було в Данангу та Нячангу, де американці втекли, рятуючи свої життя, і залишили місцевих жителів битися одне з одним. Але, попри цей прецедент, у Сайгоні було навдивовижу спокійно. Його мешканці поводитися, немов подружжя, чий шлюб уже зруйновано, проте вони прагнуть триматись одне за одного і тонути разом, якщо це дасть їм змогу не визнавати зрадницької правди. А правда тут полягала в тому, що принаймні мільйон людей так чи інакше працювали на американців, починаючи з тих, хто чистив їм взуття, і закінчуючи тими, хто керував армією, сформованою американцями за їхнім власним уявленням, щоб робити їм феліцію за ціною гамбургера десь у Пеорії чи Покіпсі. Чимало хто з цих людей вірив, що, як комуністи переможуть (у що вони відмовлялися вірити), на них чекатиме в'язниця або ж гарота¹, а на незайманих дівчат — шлюб із варварами. Чому б їм так не думати? Саме такі чутки розпускало ЦРУ.

— Отже... — почав Генерал, але Клод його перебив:

— Ви маєте літака, і вам слід вважати це за щастя, сер.

Генерал був не з тих, хто благає. Він прикінчив своє віскі, як і Клод, тоді потиснув йому руку і попрощався, не зводячи з нього погляду. «Американці люблять дивитися людям у вічі, — сказав мені якось Генерал, — особливо коли трахають їх ззаду». Клод бачив ситуацію інакше.

¹ Знаряддя страти й тортур. Остання офіційно зареєстрована страта на гароті відбулась у 1975 році.

— Інші генерали дістають місця лише для найближчих родичів, — сказав він нам, прощаючись. — Навіть Бог та Ной не могли врятувати всіх. Принаймні не стали.

Чи справді вони не могли? Що сказав би на це мій батько? Він був католицьким священником, але я не пам'ятаю, щоб цей бідолашний сановник колись читав проповідь про Ноя, хоч і визнаю, що я ходив на месу тільки для того, щоб подрімати. Але хоч що могли зробити Бог чи Ной, та я не сумніваюсь, усі люди Генерала, маючи таку змогу, порятували б сотню кровних родичів, так само як усі ті офіційні, що могли собі дозволити хабаря. В'єтнамські родини — річ тонка й складна. Як єдиний син пригнобленої матері, я інколи і хотів мати таку родину, однак тепер, безперечно, був не той випадок.

Пізніше того ж дня президент подав у відставку. Я думав, що він покине країну за кілька тижнів до того, як годиться диктаторові, й заздалегідь думав про нього, працюючи над списком евакуації. Генерал був прискіпливий, уважний до деталей і звик швидко ухвалювати тяжкі рішення, проте це завдання він доручив мені. Сам займався звичними справами: читав ранкові звіти з допитів, ходив на зустрічі до помешкань загальної об'єднаної частини штабу, телефонував довіреним особам, щоб обговорити, як утримувати місто й водночас підготуватися до того, щоб покинути його, — непростий маневр, наче грати в музичні стільці під свою улюблену пісню. Я думав про музику, бо, складаючи список у своїй кімнаті на віллі в нічну годину, слухав американське радіо на приймачі «Соні». Пісні «Темптейшнз», Дженіс Джоплін та Марвіна Гей зазвичай робили погане більш стерпним, а хороше — взагалі чудовим, але не в такі часи. Кожне викреслене ім'я скидалося на смертний вирок. Усі наші імена, від наймолодшого офіцера до Генерала, були у списку, який власниця запхала собі до рота, коли ми увірвалися до неї три роки тому. Попередження, яке я надіслав Манові, не дісталось до неї вчасно. Коли поліцаї притиснули цю агентку комуністів до підлоги, мені не лишалося нічого, крім сунути руку їй до рота й витягнути просочений слиною список. Його зіжмакане

існування доводило, що за членами Особливої Служби, які звикли стежити за іншими, теж стежили. Навіть якби я лишився з нею наодинці, я не міг ризикувати своїм прикриттям і сказати, що я — на її боці. Я знав, яка доля чекала на неї. У камерах допиту Особливої Служби говорили всі, вона мимоволі видала б мене. Агентка була молодша за мене, але доволі мудра, щоб теж знати, що на неї чекає. На якусь мить я побачив у її очах правду, яка полягала в тому, що вона ненавиділа мене за те, що я був тим, ким вона мене вважала, — агентом деспотичного режиму. Тоді, як і я, вона згадала про роль, яку мусила грати.

— Благаю, панове! — заплакала вона. — Я невинна! Присягаюся!

Три роки по тому агентка комуністів досі була в камері. Я тримав її справу в себе на столі, як нагадування про те, що не зміг її врятувати. Ман сказав, що в цьому є і моя провина. Коли настане день звільнення, саме я відчиню її камеру. На момент арешту їй було двадцять два, до справи додано дві світлини, одна — з арешту, друга зроблена кілька місяців тому, на ній її очі згасли, а волосся стало рідшим. Наші камери були машинами часу, де ув'язнені старішали значно швидше, ніж мали б. Ці два її обличчя, тоді й тепер, допомогли мені обрати кількох людей для спасіння й приректи на смерть багатьох інших, дехто з яких мені навіть подобався. Кілька днів я укладав і переукладав список, тим часом були винищені захисники Суанлока, а Пномпень з іншого боку кордону впав під натиском червоних кхмерів. Через кілька вечорів наш експрезидент таємно втік до Тайваню. Клод, що відвозив його до аеропорту, чув металевий брязкіт з надміру важких валіз президента — ймовірно, від чималої частки золотого запасу нашої нації. Наступного ранку він зателефонував мені, щоб сказати, що наш літак вилітає за два дні. Я покінчив зі списком раніше того ж вечора і сказав Генералові, що вирішив на користь демократичності та репрезентативності, обравши офіцера найвищого рангу, офіцера, якого всі вважали найчеснішим, того, чия компанія була мені найприємніша, і так далі. Він погодився з моїми аргументами та з їхнім неминучим наслідком — чимало старших офіцерів, найбільш обізнаних і найбільш винуватих у діяльності Особливої Служби,

залишаться тут. Список я завершив полковником, майором, ще одним капітаном і двома лейтенантами. Лишив одне місце для себе і ще три — для Бона, його дружини та їхнього сина, мого хрещеника.

Коли того вечора Генерал зайшов до мене поплакатись, з напівпорожньою пляшкою віскі в руці, я попросив його зробити мені послугу і взяти Бона з нами. Ми не були кривні брати, але він один з двох моїх побратимів, ще зі школи. Другим був Ман. Ми втрьох присягнули один одному в невмирущій вірності, розрізавши свої юні долоні й змішавши кров у ритуальному рукостисканні. У моєму гаманці лежав чорнобілий знімок Бона та його родини. Бон мав вигляд привабливого чоловіка, відлущеного до крові й м'яса, от тільки Господь від початку нагородив його саме таким обличчям. Ані берет парашутиста, ані випрасувана до хрускоту, смугаста, немов тигр, військова форма не давали відвести погляд від схожих на парашути вух, підборіддя, яке весь час ховалось у складках на шиї, та плескатоного носа, що вказував чітко направо, немов відображаючи його політичні погляди. Говорячи про його дружину, Лінь, поет цілком міг би порівняти її обличчя з повнею, натякаючи цим не лише на його пишність та округлість, але й на те, яке воно плямисте та вкрите кратерами, змережане шрамами від прищів. Як ці двоє змогли породити таке миле дитя, як Дук, — загадка. Або ж плід простої логіки, за якою два мінуси, поєднані разом, дають плюс.

Генерал повернув мені фото і сказав:

— Це найменше, що я можу зробити. Він пілот. Якби наша армія складалася лише з повітряних сил, ми б перемогли в цій війні.

Якби... Але не існувало жодного «якби», лише невідворотний факт: Генерал сидів нині на самому краєчку мого стільця, поки я стояв біля вікна, потягуючи своє віскі. Надворі його зв'язкові згодовували жмені таємниць вогнищу, яке палало в бочці на п'ятдесят п'ять галонів¹, роблячи цю ніч ще спекотнішою. Генерал підвівся, стискаючи склянку в руці, і заходився міряти кроками мою невелику спальню, вбраний лише в боксери та спідню майку, з опівнічною тінню неголеності на

¹ Близько 208 л.

підборідді. Лише економки, родина та я бачили його в такому вигляді. Коли до вілли приходили відвідувачі, о будь-якій годині, він зустрічав їх з напomadженим волоссям, у своїй накрохмаленій формі кольору хаки — на грудях більше стрічок, аніж у волоссі королеви краси. Але того вечора, коли тишу на віллі час від часу порушували тільки постріли, він дозволив собі поскаржитися на те, як американці обіцяли нам спасіння від комунізму, якщо ми робитимемо те, що вони скажуть.

— Вони почали цю війну, а тепер втомились від неї і продали нас, — сказав він, наливаючи мені ще. — Але хто у цьому винний, якщо не ми? Ми виявилися достатньо дурними, щоб вірити, що вони дотримають свого слова. Тепер нам нема куди тікати, тільки в Америку.

— Це не найгірше місце, — зазначив я.

— Може, й так, — сказав він. — Принаймні ми житимемо, аби боротися далі. Але наразі ми зазнали повної й беззаперечної поразки. Який тост годиться для цього?

За мить відповідь спала мені на думку.

— За кров в очах, — сказав я.

— Оце точно.

Не пригадаю, хто саме навчив мене цього тосту чи хоча б, що він мав означати, крім того, що я набув його десь протягом років, проведених в Америці. Генерал теж там бував, провів кілька місяців у п'ятдесят восьмому молодшим офіцером на тренуваннях загону у Форт-Беннінгу — саме там «зелені берети» навіки налаштували його проти комунізму. До мене це не причепилось. Я вже був під прикриттям, частково — студент-стипендіат, частково — шпигун на навчаннях, самотній представник своєї нації в невеликому коледжі серед лісу; він називався Західним і мав за девіз «*Occidens Proximus Orienti*»¹. У шістдесятих роках я провів там, у мрійливому, просоченому сонцем світі Південної Каліфорнії, шість ідилічних років. Вивчення шляхів, каналізаційних систем чи інших подібних корисних справ було не для мене. Натомість Ман, мій колега-конспіратор, дав мені завдання вивчити

¹ Захід найближчий до Сходу (*лат.*).

американський спосіб мислення. Моя війна була психологічна. Зважаючи на це, я читав американську історію та літературу, вдосконалював свою граматику, вбирав у себе сленг, смалив косяки та втратив незайманість. Коротко кажучи, я закінчив навіть не бакалаврат, а магістерку, ставши експертом у всіх можливих суто американських науках. Навіть тепер я доволі чітко пригадую, де саме вперше прочитав слова найвеличнішого з американських філософів, Емерсона¹, — на газоні, біля райдужної алеї жакаранд. Моя увага метушилася між екзотичними, засмаглими однокурсницями в коротких топах та шортах, що брали сонячні ванни на ложі з червневої трави, та різкими чорними словами на білосніжній сторінці: «Послідовність спантеличує невеликий розум». Нічого правдивішого про Америку Емерсон не писав, але я не тільки тому підкреслив ці слова раз, двічі, тричі. Те, що вразило мене тоді, та й досі бентежить, — ті ж слова можна сказати про нашу батьківщину, де ми всі, м'яко кажучи, непослідовні.

Нашого останнього ранку я відвіз Генерала до приміщення Національної поліції. Мій кабінет був далі за кабінет Генерала, і звідти я по черзі викликав п'ятьох обраних офіцерів на приватну зустріч.

— Ідемо сьогодні? — спитав украй знервований полковник, його очі були розширені й вологі.

— Так.

— Мої батьки? Батьки моєї дружини? — спитав майор, огрядний завідник китайських ресторанів у Тьолоні.

— Ні.

— Брати, сестри, племінники, племінниці?

— Ні.

— Економки та няньки?

— Ні.

— Скрині, шафи, колекції порцеляни?

¹ Ралф Волдо Емерсон (1803—1882) — видатний американський есеїст, поет та філософ, перший висловив і сформулював теорію трансценденталізму.

— Ні.

Капітан, що трохи накульгував через венеричну хворобу, погрожував покінчити з собою, якщо я не знайду ще місця. Я простягнув йому свого револьвера, і він зіщулився. Молоді ж лейтенанти були вдячні. Свої попередні пости вони дістали через зв'язки батьків, тож тепер поводилися смикано й нервово, наче маріонетки.

Я зачинив двері за останнім з них. Коли від далеких вибухів задзеленчали шибки, я побачив на сході вогонь і дим. Ворожа артилерія підпалила склад амуніції в Лонгбіні. Я одночасно відчував потребу й у скорботі, й у святкуванні, тож висунув шухляду, в якій зберігав пляшку «Джим Бім», — там ще лишилося кілька унцій віскі. Якби моя бідолашна мати була жива, вона сказала б: «Не пий стільки, синку. Це тобі не на користь». Хіба ж так, мамо? Коли перебуваєш у такій складній ситуації, як я, крім серед людей Генерала, то шукаєш розради, де тільки можеш. Я прикінчив віскі, тоді повіз Генерала додому через грозу. Місто захлиналось у навколоплідних водах, що віщували наближення сезону дощів. Дехто сподівався, що мусон може уповільнити наступ північних військ, але я в цьому сумнівався. Я пропустив вечеру й спакував у наплічник туалетне начиння, чиноси¹, смугасту сорочку, куплену в крамниці «Джей Сі Пенні» в Лос-Анджелесі, пару лофферів², три зміни білизни, електричну зубну щітку з ринку злодіїв³, фото моєї матері в рамці, конверти зі світлинами з дому та з Америки, камеру «Кодак» і «Азійський комунізм та східний спосіб знищення».

Наплічник мені подарував Клод на честь закінчення коледжу. То була найкрасивіша з моїх речей, його можна було носити на спині або, перечепивши ремені, зробити з нього валізку й носити в руці. Наплічник був зроблений з м'якої коричневої шкіри поважним виробником з Нової Англії. Він мав насичений, загадковий запах осіннього листя, лобстера на грилі, поту й сперми приватної школи для хлопчиків. З одного боку на ньому були виведені мої ініціали, однак

¹ Літні бавовняні штани.

² М'які туфлі без шнурівки.

³ Ринок, на якому традиційно продавалися крадені речі.

найбільша його особливість — подвійне дно. Клод сказав, що в кожного чоловіка в багажі мусить бути подвійне дно. Ніколи не знаєш, якої саме миті воно стане в пригоді. Без його відома я сховав туди свою мінікамеру «Мінокс». Вона, подарунок Мана, коштувала як моя зарплата за три роки. Саме нею я знімав таємні документи, до яких мав доступ і які, на мою думку, могли б знадобитися згодом. В останню чергу я перебрав решту своїх книжок і платівок, здебільшого придбаних у Штатах і вкритих відбитками моєї пам'яті. У мене не було місця для Елвіса чи Ділана, Фолкнера чи Твена, і хоча я міг їх замінити, проте мені було важко на душі, коли я писав на коробках з книжками та платівками ім'я Мана. Вони були надто об'ємні, як і моя гітара, що з докором вигинала свої повні стегна на ліжку, коли я пішов.

Я закінчив пакуватись і взяв «сітроен», щоб забрати Бона. Військової поліція на пунктах контролю пропускали мене помахом руки, щойно помічали на автомобілі зірки Генерала. Пункт призначення лежав по той бік річки — жалюгідної водойми в облямівці з халуп біженців з сіл, ферми та будинки яких знищили солдати-піроманіяки та палії, що знайшли своє покликання в бомбуваннях. Бон та Ман чекали на мене за цим лісом хатин, біля пивниці просто неба в самому серці четвертого округу, де ми втрюх провели за пияцтвом більше годин, ніж я здатен підрахувати. За столиками було повно солдатів та морпіхів — під стільцями гвинтівки, волосся коротко підстрижене військовими перукарями-садистами, що заради якоїсь мерзенної френологічної мети повідкривали контури їхніх черепів. Щойно я сів, Бон налив мені пива, але пити не дозволив, доки не проголосив тост.

— П'ємо за возз'єднання, — сказав він, підносячи свою склянку. — Ми знову зустрінемося на Філіппінах!

Я зазначив, що йшлося насправді про Гуам, адже диктаторові Маркосу набридли біженці, і він перестав їх приймати. Бон загарчав, потираючи склянку об чоло.

— Не думав, що може стати ще гірше, — сказав він. — А тепер ще й філіппінці дивляться на нас зверху?

— Забудь про Філіппіни, — сказав Ман. — Пиймо краще за Гуам. Кажуть, там починається день Америки.

— І закінчується наш день, — пробурмотів Бон.

На відміну від нас з Маном, Бон був щирим патріотом, республіканцем, який добровільно зголосився воювати й ненавидів комуністів від того самого дня, як представник місцевої ланки поставив його батька, старосту селища, на коліна і змусив сповідатися, перш ніж вгатити кулю йому за вухо. Залишений напризволяще Бон точно взяв би приклад з японців і бився б до останнього або ж навіть приставив пістолет до своєї скроні, тож ми з Маном переконали його подумати про дружину та сина. Ми запевняли його, що відїзд до Америки — не втеча, а стратегічний відступ. Ми сказали Бонові, що Ман з родиною полетять туди завтра, тоді як правда полягала в тому, що Ман залишиться, щоб на власні очі засвідчити звільнення Півдня північними комуністами, яких Бон так зневажав. Тепер же Ман стиснув його плече своїми довгими, витонченими пальцями і сказав:

— Ми втрюх — побратими. Ми будемо побратимами, навіть програвши цю війну, навіть втративши нашу країну. — Він позирнув на мене, і його очі були мокрі. — Для нас нема кінця.

— Твоя правда, — відповів Бон і щосили закивав, аби приховати сльози в очах. — То годі суму й мороку. Питимемо за надію. Ми повернемося, щоб повернути нашу країну. Правда?

Він теж подивився на мене. Я не соромився своїх сліз. Ці чоловіки були ліпші за будь-яких справжніх братів, яких я міг би мати, бо ми самі обрали один одного. Я підняв свою склянку й виголосив:

— За повернення. І за братство, що ніколи не скінчиться.

Ми осушили наші склянки, гукнули, щоб нам принесли ще, обійняли один одного за плечі й пірнули в годину братньої любові та пісень — музикою нас забезпечував дует в іншому кінці майданчика. Гітарист з довгим волоссям ухилився від призову до війська, його шкіра була хворобливо бліда, бо ж він був змушений останні десять років удень жити в стінах дому власника бару, виходячи звідти лише вночі. Волосся його ніжногосої партнерки було так само довге,

струнку фігуру облягав шовковий ао дай¹ кольору щік збентеженої незайманки. Вона співала пісню на вірші Чінь Конг Сона, народно-го співака, якого любили навіть парашутисти. *«Завтра я піду, люба...»* Її голос підносився над галасом балачок та дощу. *«Не забудь покликати мене додому»*. Мое серце тремтіло. Наш народ не з тих, хто йде на війну за помахом чиєїсь руки, під ревіння труб і сурм. Ні, ми билися під звуки пісень про кохання, бо ж ми італійці Азії.

«Завтра я піду, люба. Ночі в цьому місті перестали бути прекрасними». Якби Бон знав, що бачить Мана востаннє, можливо, на роки, а можливо — і на все життя, він ніколи б не ступив на борт того літака. Ще зі шкільних часів ми вважали себе трьома мушкетерами, один за всіх — і всі за одного. Ман познайомив нас з Дюма, по-перше, тому, що він писав чудові романи, а по-друге, тому, що він був кватероном, а отже, і прикладом для нас, колонізованих тими ж французами, що зневажали його походження. Ман, жадібний до книжок та історій, міг би стати викладачем літератури в нашому ліцеї, якби ми жили в мирний час. Він не лише переклав нашою мовою три загадкові історії Ерла Стенлі Гарднера про Перрі Мейсона, але й сам, під псевдонімом, написав роман у стилі Золя; а втім, він не надто врізався у пам'ять. Ман вивчав Америку, однак сам там ніколи не бував, як і Бон, що замовив ще пива й спитав, чи є в Америці пивниці просто неба.

— У них є бари та супермаркети, де завжди можна дістати пива, — сказав я.

— Але чи є там прекрасні жінки, що співають таких пісень? — запитав він.

Я налив йому ще і сказав:

— Там є прекрасні жінки, але таких пісень вони не співають.

Тоді гітарист почав перебирати акорди іншої пісні.

— Вони співають таких пісень, — сказав Ман.

¹ Традиційне в'єтнамське жіноче вбрання, довга шовкова сукня з розрізами, яку вдягають поверх широких штанів.

Це була «Вчора» групи «Бітлз». Ми втрюх почали підспівувати, і мої очі ставали дедалі мокрішими. Як це — жити в часи, коли маєш долю, інакшу за війну, коли тобою керують не продажні боягузи, коли твоя країна не схожа на безрукого й безногого каліку, який живе лише на американській допомозі, що скрапує йому у вени? Окрім моїх побратимів, я не знав жодного з юних солдатів, що оточували мене, однак зізнаюся, я спочував усім їм, загубленим у відчутті, що за кілька днів вони будуть мертві, чи поранені, чи заарештовані, чи принижені, чи покинуті, чи забуті. Вони були моїми ворогами, та водночас — і братами по зброї. Їхнє любе місто скоро мало впасти, а моє — мало бути звільнене. То був кінець їхнього світу й усього лише зміна світів для мене. Тож у ті дві хвилини ми всі співали від щирого серця, пам'ятаючи минуле й одвертаючись від майбутнього, наче плавці, що на спинах гребуть до водоспаду.

Коли ми зібрались іти, дощ нарешті вщух. Ми курили свої останні сигарети біля входу до вологої, повної калюж алеї, яка вела з пивниці, коли з темряви цього лона вивалилася трійця морпіхів-гідроцефалів, співаючи: *«Прекрасний Сайгон! О, Сайгоне! О, Сайгоне!»* Хоча була лише шоста година, вони були вже п'яні, заливши пивом свою втому. У кожного на плечі висіла М-16, і всі наче мали зайву пару яєць. Після детальнішого огляду виявилось, що ці яйця — гранати, що звішувалися по обидва боки від пряжки ременя. Хоча форма, зброя та шоломи — усе було американського виробництва, як і в нас, переплутати з американцями їх було неможливо: видавали зубчасті шоломи, ті сталеві каструлі, що були розроблені для американських голів, а отже, завеликі для будь-кого з нас. Голова одного з морпіхів згиналася під його вагою туди-сюди, аж поки він не вривався в мене, лаючись, бо шолом провалився йому аж на носа. Коли він підняв його, я побачив затьмарені очі, які він відчайдушно намагався сфокусувати.

— Привіт! — сказав він. З рота в нього смерділо, а південний акцент був такий густий, що я заледве його зрозумів. — Це що? Поліцай? Що ти робиш поряд зі справжніми солдатами?